

„Jazykosvěty“ a jejich mřížky

(na vysvětlenou k ilustracím)

Říká se: „Kolik jazyků znáš, tolikrát jsi člověkem.“ Mohlo by se ale také říci: „Kolik jazyků znáš, tolik světů obýváš.“ Možná by to dokonce bylo věcně přesnější. Tak například v českém světě má duha o jednu barvu méně než v anglickém, neboť to, co my chápeme jako odstíny modré, oni pojmenují jako barvy dvě – modrou a indigo.

Tam, kde opatrní Češi šuplík *zasouvají*, a proto mu říkají *zásuvka*, tam zvědaví Francouzi šuplík *vytahují*, a proto mu říkají *tiroir* – od slovesa *tirer* čili „táhnout“. Pro Francouze jde tedy primárně nikoli o *zásuvku*, ale o *vytáhnuvku*.

Chceme-li v angličtině, francouzštině nebo němčině pochválit, že má někdo krásné *nohy*, musíme dávat pozor, abychom místo toho neřekli, že má „krásná chodidla“. Protože to, co my Češi primárně vidíme jako jeden souhrnný anatomický útvar (*nohu* nebo *ruku*), oni prvořadě vidí jako útvary dva – *nohu + chodidlo* nebo *paži + ruku*.

A jakou barvu má *modřina* pod okem? Banální otázka? Ani ne. Jak již slovo samo napovídá, my zde vidíme modrou a stejně tak i Němci, kteří říkají *blaues Auge* (modré oko). Angličané však totéž vidí jako černé a modřinu nazývají *black eyes* (černé oči).

A to se zabýváme jen jednotlivými slovy. Což takhle přirovnání? Zatímco my se občas cítíme *jako páté kolo u vozu*, Angličan se cítí *jako kolo třetí*. Zřejmě svoji užitečnost neporovnává s vozem, ale s dvoukolákem.

My říkáme, když něčemu nerozumíme, že je to pro nás *španělská vesnice*, Poláci zase *je to pro mě český film* (pod dojmem obtížně srozumitelných českých filmů nové vlny šedesátých let). Když je něco mizerně spravováno, říkáme, že tam mají *turecké hospodářství*, Němci ve stejném smyslu pronesou *das Böhmisches Dorf*.

Značná různost světů se projevuje i v gramatice. Významný představitel kognitivní lingvistiky George Lakoff píše, že v jazyku *dyirbal*, jímž mluví někteří Australci, jsou slova rozdělena do těchto rodů: 1. *božstva*; 2. *ženy, oheň a nebezpečné předměty*; 3. *pokrm*; 4. *všechno ostatní*. Jak fádní se v porovnání s tímto dělením zdá náš indoevropský jazykový svět! Dát do jednoho pytle ženy, oheň a nebezpečné předměty... – před touto austrálskou jazykovou jasnozdřivostí se v obdivu a v úctě skláním.

Uvedený příklad ukazuje, jak si lidé prostřednictvím jazyka člení, třídí (klasifikují) svůj svět. Jako by na něj přikládali jakousi *mřížku*, která ho rozděluje na jednotlivé úseky a tím jej činí přehlednějším. Není pochyb, že Australci člení (a tím pádem i vidí a asi i hodnotí) svůj svět velmi odlišně

od nás, kteří využíváme „jazykovou mřížku“ češtiny a orientujeme se podle ní.

Ale i samotná čeština vytváří více mřížek (více interpretací světa). Krásný příklad nám uvedl Pavel Eisner, když upozornil, že na jižní Moravě zemědělci dělili různou „havěť“ do tří kategorií. 1. *Gavoň* zahrnuje létající živočichy bez peří, například létající brouky, včely, mouchy, ale i netopýry; 2. Do *žózele* se řadí ti živočichové, kteří se pohybují po zemi, ale nemají nohy. Patří sem červi, housenky, ale také slepýš a hadi; 3. Jako *ščór* se označují ti živočichové, kteří sice nohy mají, ale mají jich (s výjimkou ještěrek, které do této kategorie také patří) „nepatříčně mnoho“. Náleží sem ještěrky, lezoucí hmyz, stonožky, pavouci, raci, štíři...

Ano, takové dělení je zcela jistě nevědecké. Vždyť se zde „hází do jednoho pytle“ například hmyz i savci (netopýr), do jiného hmyz a plazi atd. Ale moravským zemědělcům nešlo o vědu, ale o rychlé rozlišení, o informaci, zda si právě mají dát pozor na *ščóry* (a dívat se pod nohy), nebo na *gavoňe* (a zdvihnout oči vzhůru). Pro jejich potřebu to bylo dělení *praktické* a svět rozčleněný takovou „jazykovou mřížkou“ byl pro ně srozumitelný a vyhovoval jim..

Každý jazyk má svou logiku a řád, žádný z nich ale netvoří řád mechanický, zcela pravidelný (pomíneme-li pokusy o umělé jazyky). Naopak v rámci jazykového řádu se ukrývá

nádherná pestrost jazyka. A proto i „jazykové mřížky“ bývají pestré, plné různorodých ornamentů a dokážou náš svět členit (a jazykově zdobit) v pozoruhodných variacích.

Podobně pestře organizují náš vizuální prostor ozdobné mříže, zábradlí, ale třeba i (díky kouzlu náhody) příhradové nosníky a vedení elektrických drátů.

Tak, a teď už víte, proč jsme do této knihy zvolili právě tyto ilustrace.